

Analyzing the Approach of the Biography of the Prophet of Islam (PBUH) Regarding Women's Moral Crimes; with a Look at Pre-Islamic Moral Crimes

Shahla Bakhtiari · Associate Professor, Department of History, Faculty of Literature, AlZahra University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) sh.bakhtiari@alzahra.ac.ir

Maryam Zekavat · MA in History of Islam, Faculty of Literature, AlZahra University, Tehran, Iran. m.zekavat8@gmail.com

Abstract

1. Introduction

The pursuit of societal harmony and the dignified treatment of all individuals, regardless of gender, marks a foundational ethos of Islam. This principle is vividly embodied in the Quranic discourse, notably in the fourth chapter of the Quran [Surah] named Al-Nisa (The Women), which underscores the rights and responsibilities of women within Islamic society. Such a balanced approach extends to the adjudication of moral crimes, wherein women, akin to men, are subject to equivalent standards of justice and retribution. The delineation of crimes into common and women-specific categories, particularly those infringing upon moral and sexual norms, reveals a nuanced understanding of societal ethics in Islamic jurisprudence. This study embarks on an explorative journey through the biography of the prophet (al-Sira al-Nabawiyya) of the Prophet Muhammad (PBUH), juxtaposed against the backdrop of the pre-Islamic era, to unearth the strategies employed in addressing women's moral crimes, with a spotlight on the transformational ethos brought forth by the advent of Islam.

2. Research Question

Central to this inquiry is the exploration of the methodological stance adopted in the prophetic biography towards women's moral crimes. It seeks to unravel the multifaceted strategies and interventions employed

by the Prophet Muhammad (PBUH) in mitigating such offenses, particularly those rampant in the pre-Islamic society. The overarching question guiding this research is: "What approach has been adopted in the biography of the prophet (al-Sira al-Nabawiyya) of the Prophet of Islam against women's moral crimes, and what strategies and actions were taken to eliminate the aforementioned crimes prevalent in the pre-Islamic society?"

3. Research Hypothesis

The foundational hypothesis posits that the Prophet Muhammad (PBUH), in his dealings with women's moral crimes, primarily aimed at safeguarding human dignity and ethical values. By steering societal norms away from sexual promiscuity and anchoring women's sexual behaviors within the sanctity of the family system, a dual strategy of prevention and punishment was envisioned. This was complemented by delineating clear boundaries for interactions between genders, fostering a safe environment for women's societal participation, and ultimately aiming at a voluntary abstention from crime through the promotion of ethical consciousness.

4. Methodology & Framework, if Applicable

Employing a qualitative research methodology, this study adopts a descriptive-analytical lens to delve into historical narratives before and after the emergence of Islam. A meticulous examination of ancient Islamic historical sources, along with narrative, jurisprudential, and legal texts, forms the bedrock of this research. The analysis is geared towards extracting, interpreting, and synthesizing data on the prophetic strategies against women's moral crimes. This approach is underpinned by a comparative framework that juxtaposes the ethical and legal paradigms of the pre-Islamic and Islamic eras, aiming to highlight the transformative influence of the prophetic biography in reshaping societal attitudes towards women's crimes. The inclusion of diverse sources, ranging from the Quran and Hadith to legal and historical texts, ensures a comprehensive understanding of the subject matter, facilitating a nuanced analysis that transcends mere descriptive recounting of events or legal edicts.

This paper lays the groundwork for a deeper inquiry into the philosophical and practical dimensions of Islamic jurisprudence's approach to women's moral crimes, as encapsulated in the prophetic biography. Through a systematic exploration of historical contexts, legal

norms, and ethical teachings, this research endeavors to illuminate the complexity and richness of Islamic legal traditions in addressing gender-based crimes, setting the stage for a subsequent discussion on the results and implications of these strategies in fostering a just and ethical society.

5. Results & Discussion

The study's investigation into the biography of the prophet (al-Sira al-Nabawiyya) of the Prophet Muhammad (PBUH) unveils a comprehensive approach to mitigating women's moral crimes, rooted deeply in the teachings of the Quran and the ethical paradigms of Islam. This approach, characterized by its depth, precision, and practical applicability, reveals four fundamental strategies aimed at the reformation of societal norms and personal conduct concerning sexual morality. These strategies encompass legislating on moral matters, delineating verbal and behavioral boundaries with non-Mahrams (Mahram is a term to describe a person related to another within forbidden degrees), the imperative to eschew obscenity and its propagation, and the definition and regulation of social interactions. The granularity and clarity of these directives reflect a sophisticated understanding of human behavior and social dynamics, offering a blueprint for a society grounded in ethical commitments and the sanctity of marriage and family life.

The effectiveness of these strategies is predicated on their ability to foster an intrinsic aversion to libertinism, thereby encouraging voluntary adherence to ethical and moral standards. This internalization of values is further supported by explicit legal and punitive measures aimed at deterring and addressing transgressions, thereby maintaining the societal fabric. The Prophet's (PBUH) emphasis on prevention through moral education and the cultivation of an ethical consciousness underscores a holistic approach to societal reform, one that seeks to balance the spiritual and temporal dimensions of human existence.

6. Conclusion

The profundity of the prophetic biography in addressing the intricacies of women's moral crimes within Islamic jurisprudence cannot be overstated. The Prophet Muhammad's (PBUH) strategies delineate a comprehensive ethical and legal framework that not only seeks to prevent moral transgressions through education and the cultivation of an ethical consciousness but also employs legal measures to address and

deter such behaviors. This dual approach—combining preventive education with punitive measures—exemplifies the Islamic ethos of compassion, justice, and the inherent dignity of the individual. It reflects a deep understanding of human nature and the complexities of societal dynamics, offering timeless wisdom on the management of sexual morality and ethics.

This research highlights the transformative impact of the prophetic strategies on pre-Islamic society, marked by a shift from a predominantly punitive approach to one that emphasizes moral and ethical reform. The integration of these strategies within the societal fabric of the time facilitated the emergence of a community characterized by its commitment to ethical principles, particularly in the realm of sexual conduct. This shift was not merely regulatory but represented a profound transformation of societal values and norms, fostering an environment where the dignity of women and the sanctity of the family were paramount.

The findings of this study not only contribute to a deeper understanding of the prophetic biography's approach to women's moral crimes but also offer valuable insights for contemporary discussions on legal reform, gender rights, and the role of ethics in the formulation of laws. The prophetic model presents a paradigm that balances the spiritual and temporal needs of society, emphasizing the role of education, moral cultivation, and legal measures in fostering a just, ethical, and compassionate community. This model remains relevant today, offering guidance for addressing moral and ethical challenges in diverse social and cultural contexts.

In conclusion, the biography of the prophet (al-Sira al-Nabawiyya) offers a nuanced and comprehensive framework for addressing moral crimes, particularly those related to sexual ethics. The Prophet Muhammad's (PBUH) approach, characterized by its emphasis on moral education, prevention, and the judicious application of legal measures, provides a template for creating a balanced, ethical, and just society. This study underscores the relevance of these strategies in contemporary discourse on law, ethics, and gender rights, highlighting the enduring wisdom of the prophetic model in guiding human conduct towards a dignified and harmonious existence.

Keywords: Biography of the Prophet, Healthy Living, Sexual Ethics, Gender-Related Crimes.

واکاوی رویکرد سیره نبوی در خصوص جرایم اخلاقی زنان؛ با نگاهی به جرایم اخلاقی پیشا اسلامی

شهلا بختیاری • دانشیار، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

sh.bakhtiari@alzahra.ac.ir

مریم ذکاوت • دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تاریخ اسلام، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

m.zekavat8@gmail.com

چکیده

سیره پیامبر اسلام (ص) در غالب امور مرتبط با زندگی بشری حاوی بن‌مایه‌های اساسی است که انسان را به سوی زیست سالم اجتماعی سوق می‌دهد. زدودن رذائل اخلاقی و اعمال ناپسند به منظور هدایت جامعه انسانی، با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی، ایجاب می‌کند قوانین و احکام با شفافیت و البته قابلیت اجرایی مطرح شوند؛ لذا مردان و زنان با دستورهایی که مانع از ارتکاب این اعمال ناپسند بود روبرو می‌شدند. ارتباط دسته‌ای از جرایم با جنسیت زنانه و نیز در امور مرتبط با اخلاق جنسی زنان پیش از ظهور اسلام، پژوهشگران را با نگرشی توصیفی تحلیلی و منطقی اکتشافی، و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، به مقایسه جرایم زنان در دوران پیشا اسلام، با دوران حضور پیامبر اکرم (ص) فراخواند، از این روی، پژوهش حاضر در صدد پاسخ به این پرسش است که «در سیره پیامبر اسلام (ص) در برابر جرایم اخلاقی زنان چه رویکردی اتخاذ شده است و ایشان از چه راهبردها و اقداماتی برای زدودن جرایم مذکور از جامعه بهره گرفتند؟» نتایج پژوهش حاکی از آن است که در سیره نبوی با اتکاء به آموزه‌های قرآنی با اتخاذ چند راهبرد اساسی، با تاکید بر درونی‌سازی زشت‌انگاری و ناپسند دانستن جرایم اخلاقی، لزوم پایبندی بر عفت و پاکدامنی، تعریفی دقیق از روابط صحیح اجتماعی زنان با مردان ارائه گردد و در کنار آن، با تعریف و تحدید حریم‌های معاشرتی و توصیه اکید بر رعایت مرزبندی‌ها و تجدیدنظر در مجازات‌ها، جرایم اخلاقی زنان کاهش یابد.

واژگان کلیدی: سیره نبوی، زیست سالم، اخلاق جنسی، جرایم مرتبط با جنسیت.

مقدمه

دین اسلام که سعادت جامعه انسانی را مدنظر دارد، برای مردم از جمله زنان، جایگاه ویژه‌ای قائل شده است. در همه خطاب‌های عام قرآن، زنان نیز مورد توجه هستند. چهارمین سوره قرآن هم به نام زنان (النساء) نامیده شده است. در سوره‌های دیگر نیز می‌توان درباره حقوق و منزلت زنان مطالبی یافت. در مقابل، اگر زنان نیز مرتکب خطا، جرم و انحراف شوند، مانند مردان با ایشان برخورد می‌شود و مجازات می‌شوند و تفاوتی در این باره میان مردان و زنان وجود ندارد.

با توجه به این موضوع، می‌توان جرائم را به دو بخش عمومی مشترک و جرائم خاص زنان تقسیم کرد. در جرائم مشترک، عامل جرم می‌تواند زن یا مرد باشد که در نوع رفتار متقابل تفاوتی میان دو جنس نیست.

در جرائم زنان، از منظر جرائم ضد اخلاق، ولنگاری و بی‌بندوباری جنسی، امور منافی عفت مانند زنا، مساحقه، معشوق‌یابی و خیانت به همسر، تشویق دیگران به فحشا، انتساب فرزند دیگری به شوهر خود دیده می‌شوند که بسته به نوع و شرایط جرم با آن مقابله شده است.

تطبیق ساختار فکری دوره اسلامی نسبت به دوره جاهلی، نشان از تحولی است که با کمک به تثبیت رفتارهای اخلاقی پسندیده به جای رفتارهای پرخطر و مجرمانه، قصد کاهش و نیز مقابله با جرائم را دارد. هدف پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌و آله) از برخورد با جرائم اخلاقی و جنسی، جهت دادن به افکار برای اجتناب ارادی و اختیاری از ارتکاب جرم و نیز ایجاد فضای امن برای حضور زنان در جامعه بوده است. همسو با آن، اقداماتی در برخورد با مجرم و نیز بازدارندگی از وقوع جرم مدنظر بوده است.

این پژوهش درصدد است با شناسایی فضای اندیشه‌ای و عملی دوره پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌و آله) و مقایسه آن با دوران پیش از اسلام، چگونگی برخورد با جرائم زنان در عصر نبوی را بررسی کند.

فرض بر این است که در چگونگی برخورد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌و آله) با جرائم اخلاقی زنان، راهبرد اساسی حفظ کرامت انسانی و ارزش‌های اخلاقی است که با سوق دادن جامعه به زشت‌انگاری ولنگاری جنسی و قانونمند کردن رفتارهای جنسی زنان در چهارچوب نظام خانواده و نیز تنبیه بزهکاران با هدف پیشگیری از جرم اقدام شده است. برای پیشگیری نیز به تعریف محدوده معاشرت‌ها، تنظیم حریم معاشرت زن و مرد و فراهم آوردن امکان حضور و فعالیت زنان

در جامعه بدون ترس از آسیب‌های جنسیتی توجه شده است.

این پژوهش با بهره‌گیری از روش‌های پژوهش کیفی به صورت توصیفی-تحلیلی و جمع‌آوری داده‌های تاریخی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مراجعه به منابع کهن تاریخ اسلام، کتاب‌های روایی، فقهی و حقوقی، به بررسی، تحلیل و تفسیر موضوع می‌پردازد.

پیشینه پژوهش: آثار پژوهشی درباره جرائم زنان را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد: دسته‌ای با مطالعه جرم یا مقایسه آن میان ادیان، نیم‌نگاهی به فضای تاریخی آن داشته‌اند مانند اجرای سنگسار در زمان حکومت غیر معصوم (با تأکید بر دوران معاصر) (کدیور، ۱۳۸۷)، «بررسی تطبیقی مجازات‌های بدنی در قرآن و عهد قدیم» (اسفندیاری، ۱۳۸۹، صص. ۴۱-۱۵۹)، «مقایسه تطبیقی مجازات در متون یهود و اسلام» (غفوری‌نژاد و رسول‌خانی شهنایی، ۱۳۸۸) و... این بررسی‌ها مختص به دوره پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) نیست و به مبحث زنان به صورت جداگانه نپرداخته‌اند.

در میان آثاری که به جاهلیت و سنت‌های عرب پیش از اسلام پرداخته‌اند مانند «ملاحظاتی بر اسلام‌پذیری و بیعت زنان با پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه و آله)» (بختیاری، ۱۳۸۸)، تاریخ عرب قبل از اسلام (سال، ۱۳۸۰)، المفضل فی تاریخ العرب قبل الاسلام (علی، ۱۹۹۳م)، تصویر عصر جاهلی در قرآن (خزعلی، ۱۳۸۷)، سیمای عرب جاهلی از زبان قرآن و روایات (فائز، ۱۳۹۰)، زنان در نخستین سده‌های اسلامی (آیین‌وند، ۱۳۸۴) و... می‌توان اطلاعاتی درباره سنت‌ها و جرائم جاهلی به دست آورد. به احتمال، نزدیک‌ترین اثر به موضوع این پژوهش، مقاله «راهکارهای قرآنی پیشگیری از انحرافات اخلاقی زنان و بررسی پیامدهای انحراف اخلاقی آنان» (مهرابی، ۱۳۹۵) و مقاله «بررسی اختلاط زنان و مردان در عصر جاهلیت و صدر اسلام» (شاه‌سنایی، ۱۳۹۸) باشد. در این آثار انحراف برخی زنان از اخلاقیات و نیز رعایت نشدن مرزهای رفتار سالم اخلاقی میان مردان و زنان بررسی شده است، اما نکته بارز آن‌ها پرداختن به بخشی از موضوع و در حد نام بردن از چند رفتار بوده است و تطبیق و تفاوت دوران جاهلی با دوران اسلامی و نیز شناخت رویکرد پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) در فرایند کاهش رفتارهای فوق و چگونگی برخورد با آن‌ها، تمایز اصلی نوشته حاضر با آن آثار است.

۱. مفهوم‌شناسی

جرم از ریشه عربی ج ر م، به معنای قطع کردن و چیدن میوه از درخت، حمل کردن، کسب کردن، ارتکاب گناه و وادار کردن به کاری ناپسند به کار رفته است (ابن اثیر، ۱۳۸۳، ۱۹۶۳-۱۹۶۵). در تعاریف واژه‌شناسان، «جرم» مصدر «جارم» به معنای «تعدی» و «گناه» است و جرم کسی است که به خود و قومش شر می‌رساند. «جارم» به معنای «جنایت‌کار» و «مجرم» به مفهوم «گناهکار» است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص. ۹۱؛ فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ج ۶، ص. ۱۱۹).

واژه جرم در قرآن کریم و منابع تاریخی کهن چندان کاربردی ندارد (دهقان، ۱۳۷۶، ص. ۱۱۴). قرآن برای بیان مصداق‌های جرم از واژگانی مانند فساد، اثم، سیئه، زله، مجور (هادوی تهرانی، ۱۳۸۹، ص. ۷)، خطیئه، فاحشه، ذنب، ظلم و... استفاده کرده است (دانش‌پژوه و همکاران، ۱۳۹۵، صص. ۱۲۹-۱۵۶). «جرم» به معصیت، کار ناپسند و مطلق گناه نیز تعریف شده است (طوسی، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص. ۴۱۵).

از دیدگاهی، جرائم به دو دسته جرائم مشترک میان زنان و مردان یا جرائم عمومی و جرائم ویژه زنان تقسیم می‌شود. از بررسی جرائم در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و اعتقادی به دلیل اختصاص نوشته حاضر به جرائم اخلاقی صرف نظر شده است.

جرائم سوء اخلاقی مختص زنان، اغلب جرائمی هستند که دامنه کنش آن در میان زنان متداول‌تر است و زنانگی و جنسیت با این جرائم ارتباط می‌یابد. می‌توان این جرائم را سوء اخلاقی یا در نگاهی دیگر منافی عفت دانست که به دو دسته جرائم مستلزم حد شامل زنا، مساحقه، قوادی و قذف و جرائم مستلزم تعزیر و مجازات بازدارنده تقسیم می‌شود.

زنا یا روابط نامشروع زن و مرد بیگانه نزد همه ادیان حرام است (نجفی، ۱۳۶۲، ج ۴۱، ص. ۲۸۵). از منظر قرآن، زناکاران به دو دسته محصن و غیرمحصن تقسیم می‌شوند (نساء، ۱۵ و ۱۶).

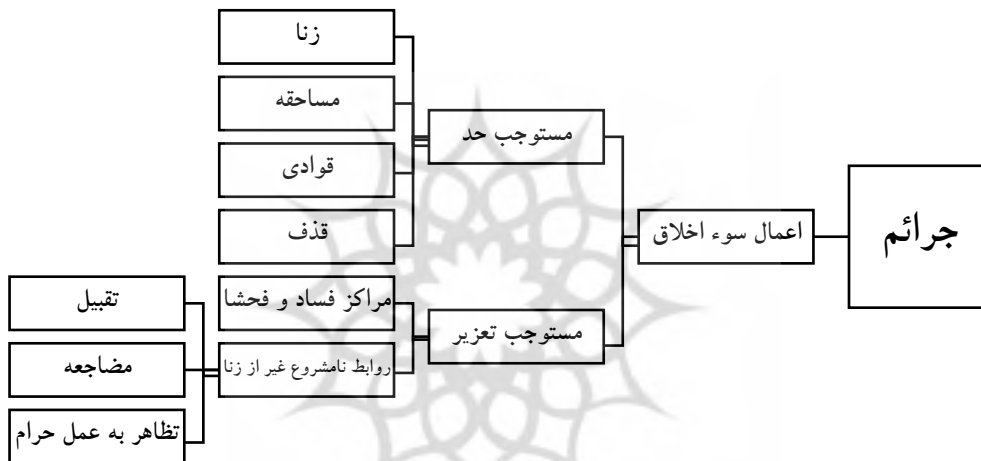
مساحقه (هم‌جنس‌گرایی) یا رابطه جنسی میان دو زن. قوادی به معنی رساندن زن و مرد نامحرم به یکدیگر برای ارتکاب رفتار خلاف عفت که همواره آمیخته با فریب و حيله است (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص. ۴۲۹). قذف به معنای اصطلاحی «نسبت دادن زنا» به زنان پاک‌دامن یا غیرپاک‌دامن (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص. ۱۹۱) به‌ویژه از جانب مردی به همسر خود و نسبت دادن فرزند دیگری به همسر خود (ممتحنه، ۱۲) از جرائم سوء اخلاقی هستند.

حضور در معابر و انظار عمومی بدون حجاب شرعی، دایر کردن اماکن فساد، تظاهر آشکار به

عمل حرام در انظار و اماکن عمومی، پوشیدن لباس و آرایش خلاف شرع و موجب فساد، به نمایش گذاشتن ابتذال و تجارت آن‌ها و اعمال دیگر شامل تشویق جوانان به فساد و شهوت‌رانی، اشاعه فحشای زنان، روسپیگری و نظایر این مسائل (دلخوش و میلانی، ۱۳۹۵، ص. ۸۹)، با وجود امکان ارتکاب توسط مردان، اغلب جرائمی زنانه دیده شده‌اند.

نمودار شماره «یک»: دسته‌بندی انواع جرائم

۲. سبهر اخلاق جنسی در دوران جاهلی

۱.۲. دوگانگی اخلاق جنسی

با وجود باور اغلب مردم عهد جاهلی به پاک‌دامنی و حفظ حرمت‌های اخلاقی در روابط با جنس مخالف و اعتقاد گروهی از مردم به دین حنیف که اعمال منافی عفت را نهی و پاک‌دامنی را توصیه می‌کرد، اما رفتارهای خلاف عرف به دلایل مختلف از جمله فقر یا اجبار زنان و کنیزان و واداشتن آنان به درآمدزایی از طریق فحشا و زنا، قرض و کرایه دادن آنان به دیگران و... سبب شده بود که در عهد جاهلی مردان زن‌باره (ابن قتیبه، ۱۴۱۸ق، ص. ۱۲۰) و زنان زناکار (شهرستانی، ۱۴۰۶ق، ج ۲، ص. ۵۵؛ علی، ۱۹۹۳م، ج ۱۰، ص. ۲۳۲) وجود داشته باشند و افزون‌بر فحشا، روسپیگری و دلالی میان مردان و زنان توسط روسپیان کهن سال گزارش شده است (عسقلانی، ۱۴۲۰ق، ج ۴، ص. ۳۷۸).

۲.۲. حوزه باورهای اخلاق جنسی

گروهی از مردم به دلیل باورهای پذیرفته‌شده خود از جرائم اخلاقی دوری می‌کردند. آنان رفتارهای خلاف عفت به‌ویژه زنا را قبیح می‌دانستند و حتی با این ناهنجاری اجتماعی مبارزه می‌کردند (ابن جوزی، ۱۴۲۳ق، ص. ۱۷۱). آنان به زنانی که پاک‌دامن بودند، افتخار داشتند. آثار این افتخار و مباحثات به کرم، شرف و عفت مادرانشان در اشعار جاهلی آمده است. ربیع‌بن‌عبد دربارہ مادرش قلابه ملقب به ذبیہ می‌گوید:

انی لمن انکرنی ابن الذیبه
کریمه عقیفه منسوبه

«به کسانی که مرا نمی‌شناسند، می‌گویم که من فرزند ذبیہ هستم که بزرگوار، پاک‌دامن و صاحب‌نسب است» (ابن حبیب بغدادی، ۱۴۱۰ق، ص. ۵۷).

وجود تعابیر و اصطلاحاتی در ادبیات عرب از قبیل بغی، زنا، سفاح و فجور نشان‌ییزیاری عرب از بی‌عفتی و روسپیگری و زشت و قبیح دانستن آن است.

در مقابل، گروهی دیگر، روابط جنسی بدون قیدوشرط را مرسوم می‌دانستند و به آن ایراد نمی‌گرفتند و حتی با افتخار آن را نشانه مردانگی می‌دانستند (علی، ۱۳۶۷، ج ۵، ص. ۵۶۰). زنا به‌صورت علنی و پنهانی در میان آن‌ها وجود داشت و زنازادگان را از روی قیافه یا قرعه‌کشی یا نظر زن زناکار به مردان نسبت می‌دادند (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۷۶، ص. ۶۰). آنان تنها اعمال منافی عفتی را نپسندیدند که مرد غریبه‌ای با زنی بدون اجازه شوهرش هم‌بستر شود (علی، ۱۳۶۷، ج ۵، ص. ۵۶۰).

۳.۲. نشانه‌های دوگانگی در حوزه رفتارهای اخلاق جنسی

با وجود اندیشه فوق، دوگانگی در حوزه رفتار در کنار تقید و تعهد به پاک‌دامنی و عفاف، نشان می‌داد که رفتارهای اخلاق جنسی در عمل با بی‌مبالاتی‌هایی مواجه بود. برخی زنا را مطرود نمی‌دانستند. افزون‌بر زنان آزاد، واداشتن کنیزان به زنا (نور، ۳۳) و بهره‌کشی جنسی از آنان توسط صاحبانشان یا با اجازه صاحبان ایرادی نداشت. آنان حتی برای این کار کنیزان خود را اجاره می‌دادند (علی، ۱۳۶۷، ج ۵، ص. ۵۶۰).

وجود مراکز فساد و بدکارگی و اختصاص خانه خود یا خانه دیگری به این موضوع برای اشتغال (علی، ۱۹۹۳م، ج ۵، ص. ۵۶۱)، کسب درآمد برای خود و همسرانشان از راه فحشا

(ترمانینی، ۱۹۸۴م، صص. ۲۲ و ۲۳). نصب پرچم - گاه سرخ‌رنگ - بر سردر خانه‌های خود (سیوطی، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص. ۱۲۷)، وجود واژگانی مانند «مواخیر» (جمع میخوار به معنای فاحشه‌خانه)، اصحاب یا صواحبِ رایات یا صاحبان پرچم، قلیقیات یا قلیقیات^۱ (علی، ۱۳۶۷، ج ۹، ص. ۱۳۹) نشان رواج و آشکار بودن اعمال منافی عفت نزد آنان بود. نام برده شدن شماری از زنان بدکاره آزاد پرچم‌دار در مکه همسو با این موضوع است از قبیل ساره، حنتمه، رباب (علی، ۱۳۶۷، ج ۵، ص. ۱۳۹)، صفیه مادر طلحه، دوحه، حمامه مادر ابوسفیان، عقیله، ماریة‌الهموم، ام عبدالله، ام غانم، ام ابی‌الجهم یا رمیثا، ماریه بنت ابی ماریه، نابغه مادر عمرو بن عاص، ممتعه مادر بزرگ عبدالرحمان بن عوف و... (طبری، ۱۴۲۰ق، ج ۱۰، ص. ۹۶).

خرید و فروش کنیزان و واداشتن آنان به فحشا که گاه جبه‌ای بر کنیزان می‌پوشاندند تا با زنان آزاد تفاوت داشته باشند (ابوالفرج اصفهانی، ۱۴۱۵ق، ج ۸، ص. ۲۴۶؛ ابوالفرج اصفهانی، ۱۴۱۵ق، ج ۱۶، ص. ۱۳۴) و نام شماری از آنان ام مهزول، کنیز سائب بن ابی سائب مخزومی؛ ام علیط یا غلیظ، کنیز صفوان بن امیه؛ حنه قبطیه، کنیز عاص بن وائل؛ مزنه یا مریه، کنیز مالک بن عمیل؛ حلاله یا جلاله، کنیز سهیل بن عمرو؛ ام سوید، کنیز عمرو بن عثمان مخزومی؛ شریفه یا سریفه، کنیز زمعه بن اسود؛ فرسه، قرینه یا قریبه، کنیز هشام بن ربیع؛ فرتنا، قرینه یا قریبا، کنیز هلال بن انس بود (طبری، ۱۴۲۰ق، ج ۱۰، ص. ۹۳). کنیززادگان (ولائد) و زنان بدکاره گاه از اهل کتاب و مشرکان که نام پنج تن از پرچم‌داران آنان نُسبکة، امیه، مُسبکة، امیمه و معاذة بود. سه نفر اخیر از کنیزان عبدالله بن ابی در یثرب بودند (طبری، ۱۴۲۰ق، ج ۱۰، صص. ۹۴-۹۷). نشانه پرسود بودن فحشا برای برخی است که منافع آنان سبب ادامه و رونق آشکار آن در دوران جاهلی بود.

افزون بر کشتن فرزندان (اسراء، ۳۱) و خجالت از دخترآوری (نحل، ۵۸) و زنده به گور کردن دختران (انعام، ۱۵۱) (ابوالفرج اصفهانی، ۱۴۱۵ق، ج ۹، ص. ۱۷۵)، سقط جنین از رفتارهای زنان در مواقع فقر (اعم از مالی یا فکری) یا در صورت بارداری از طریق روابط نامشروع بود که آیه ۱۵۱ سوره انعام بر ممنوعیت آن تأکید دارد.

رفتار دیگر انتساب فرزند دیگری به همسر خود بود که گاه زنان، فرزندان از مرد دیگری را به

۱. برگرفته از قلی به معنای گردن‌بند آراسته به لؤلؤ که این زنان به گردن می‌آویختند یا از قلی به معنای رفت‌وآمد زیاد (سیوطی، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص. ۱۲۷).

شوهران خود نسبت می‌دادند. ممکن بود این بچه سرراهی یا حاصل زنا بدون اطلاع شوهر باشد (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲۴، ص. ۳۸۳) همه رفتارهای مورد اشاره در حوزه رفتارهای مذموم و خارج از قوانین و قواعد سالم اخلاق جنسی است.

۴.۲. کژرفتاری‌های اخلاقی جاهلی

نظام باورهای جلوه‌گرانه جامعه جاهلی سبب می‌شد که برخی در خارج از حوزه روابط سالم، رفتارهایی داشته باشند که به سمت کژرفتاری جنسی سوق داده شوند و نشانه‌هایی از سقوط در آن‌ها دیده شود.

تبرج و خودنمایی یا بد اخلاقی‌های جنسی: تأکید آیه «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ...»^۱ (احزاب، ۳۳)، بر نشان دادن و جلوه زیبایی و خودآرایی برای جلب توجه است. تبرج را نمایان کردن زروزیور و زیبایی و محاسن خود برای افراد نامحرم گفته‌اند (مصطفوی، ۱۴۳۰، ج ۱، ص. ۲۴۲). برخی تبرج جاهلیت اولی را مجاز بودن جمع شوهر و رفیق برای زن معنا کرده‌اند؛ پایین تنه برای شوهر و بالاتنه برای رفیق (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲۰، ص. ۱۰۸).

معاشرت آزاد و رعایت نکردن پوشش مناسب: خودنمایی، خودآرایی و ارتباط زنان و مردان (شاه‌سنایی، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۲) و سوژه قرار گرفتن زنان برای شاعران مبتذل‌سرا، از ویژگی‌های حضور اجتماعی زنان جاهلی بود که سبب برخی انحراف‌ها، نابسامانی‌ها و گسترش مجالس عیش و نوش، آوازخوانی‌ها و... می‌شد (جاحظ، ۱۹۸۸م، ج ۲، ص. ۱۴۸). برخی زنان بدون پوشش در جامعه ظاهر می‌شدند و سروصورت، گردن و سینه آنان نمایان بود (زمخشری، ۱۴۱۵، ج ۳، ص. ۶۲) و برای معاشرت حدودی میان زنان و مردان نبود (جاحظ، ۱۹۸۸م، ج ۲، ص. ۱۴۸).

اختلاط، بی‌بندوباری و شهوترانی به اندازه‌ای بود که گاه اشعار از ستایش و شرح معشوق به سمت مسائل جنسی می‌رفت. مضمون برخی اشعار تشبیب در دیوان اشعار جاهلی، بازتاب بی‌انضباطی در روابط زن و مرد و توصیف هوس‌آلود از زنان جامعه و ترسیم زیبایی‌های آنان بود. (انصاری، ۱۳۸۸، ص. ۲۲۰).

۱. و در خانه‌هایتان بنشینید و آرام گیرید (و بی‌حاجت و ضرورت از منزل بیرون نروید) و مانند دوره جاهلیت پیشین با آرایش و خودآرایی بیرون نیابید و نماز به پا دارید و زکات (مال به فقیران) بدهید و از امر خدا و رسول اطاعت کنید....

۵.۲. آشنگی‌ها در ازدواج و نظام خانواده

اشکال گوناگون ازدواج‌های مرسوم عرب جاهلی گاه از حد زندگی سالم زناشویی بیرون می‌رفت و آشنگی در روابط جنسی را به‌عنوان موضوعی پذیرفته‌شده در جامعه تجویز می‌کرد. ازدواج با محارم حرام بود (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص. ۳۴۶)، اما در چندهمسری هیچ حدودمرزی وجود نداشت و زنان پرشمار مردی برای کسب درآمد وادار به فحشا می‌شدند (طوسی، ۱۴۰۰، ج ۴، ص. ۲۹۴).

در ازدواج نیز کثرت‌هایی به‌جای تعهدات و تقیدات زن و شوهر در زندگی خانوادگی دیده می‌شد و برخی لایبالگیری‌های خانوادگی این حریم را ناپاک کرده بود. در نکاح مقت یا ازدواج پسر بزرگ با همسر یا همسران پدر در گذشته خود (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۲، ص. ۱۷) که قرآن کریم از آن به عمل نفرت‌انگیز یاد کرده است (نساء، ۲۲)، تعویض همسران در نکاح بدل بدون توجه به رضایت زن یا رعایت عده و شرایط جدایی همسران و تشبیه زنان به مرکب‌هایی که می‌شد از آن‌ها پیاده شد و با هم تعویض کرد (صدوق، ۱۴۰۳، ج ۴، ص. ۲۷۵؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲۰، ص. ۱۰۶)، اوج بی‌احترامی به زنان و آشنگی رفتار جنسی بود.

نکاح استبضاع یا ازدواج نیابتی برای استفاده مرد از خدمات زنان برای به وجود آوردن نسل بهتر، رابطه خدن (دوست)، روابط و ارتباط جنسی پنهان میان زنان و مردان که زنای پنهان بود، مذموم نبود (علی، ۱۹۹۳م، ج ۳، ص. ۱۴۱). در مقابل، زنای آشکار (تنها برای زنان آزاد) را حرام و جایگاه روسپیان را پست می‌دانستند (ابوالفرج اصفهانی، ۱۴۱۵ق، ج ۱۷، صص. ۶۶ و ۵۷۰). مبادله دختران یا خواهران به‌جای مهریه در نکاح شغار (صدوق، ۱۴۰۳، ج ۴، ص. ۲۷۵)، رابطه چندین مرد (اغلب کمتر از ده تن) با یک زن در نکاح ضماء، همه رفتارهای آشفته جنسی بود که در دوران نبوی با ابلاغ شریعت اسلام اصلاح شد و رفتارهای نادرست ممنوع شدند. این رفتارها در حالی شایع بود که ازدواج با همسر فرزندخوانده را ممنوع کرده بودند.

به‌طورکلی، مثال‌های اشاره‌شده مصداق‌هایی از غلبه کزرفتاری‌های جنسی در سه حوزه اندیشه، رفتار و خانواده به‌عنوان نماد اصلی‌ترین نهاد اجتماعی است که فضای جامعه جاهلی یا بخشی از آن جامعه را گرفتار در بی‌قیدی، لایبالگیری و رفتارهای نادرست نشان می‌دهد که رفتارهای جنسی از سطح خانواده به عرصه آشکار اجتماع کشیده شده بود.

۳. پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌و‌آله‌و‌سلم) و برخورد با جرائم اخلاقی جنسی زنان

نگرش پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌و‌آله) در مواجهه با جرائم سوء اخلاقی زنان، توجه به کرامت انسانی و جایگاه زنان و تدوین قوانینی با رویکردها و محتوای اخلاقی بوده است. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌و‌آله)، راهبردها و اقداماتی مانند قوانین و قواعد مسائل حقوقی شامل حدود، تعزیرات و همچنین قوانین مربوط به مناسبات خانوادگی مانند ازدواج، طلاق و ارث را همراه با بایندونبایدهایی برای جلوگیری از جرائم اخلاقی مطرح فرمودند.

در دوگانه اشاره‌شده جامعه جاهلی و در فضای غلبه لابلایگری و بی‌بندوباری بر روابط سالم زناشویی، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌و‌آله) با راهبرد حفظ کرامت انسانی و ارزش‌های اخلاقی زنان، در نگرشی پیشگیرانه در راستای ممانعت از اعمال زیان‌بار اخلاقی در جامعه، سیاست‌گذاری‌های چندی را برای سامان دادن به امور انجام دادند.

برای زمینه‌سازی التزام به تعهدات، باورمندی به زشتی جرم، اقدامی پیشگیرانه و آگاهی‌افزا دانسته می‌شود. این اقدامات از منظر ذهنی، افراد را برای زشت شمردن کز رفتاری اخلاقی آماده می‌کند و آنان را به سمت زشت و ناپسند دانستن بد اخلاقی جنسی سوق می‌دهد. لزوم این موضوع تعیین دو ساحت جداگانه در فضای رفتاری بود. با توجه به این مسئله که جامعه محل عرضه جاذبه‌های جنسی زن نشود و با غلبه دادن پاکی بر جامعه، محل صحیح اموری از این دست در ساحت زناشویی قرار گیرد. این سیاست با تأکید بر چند امر مهم بود.

۱.۳. راهبرد تعیین قانون برای امور اخلاقی و حدود معاشرت‌ها

۱.۱.۳. بیعت نساء؛ قانونمندی سلامت اخلاقی

به گزارش منابع، در جریان فتح مکه، بیعت نسا یکی از مهم‌ترین بیعت‌های زنان با پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌و‌آله) انجام شد (طبری، ۱۴۲۰ق، ج ۲، ص. ۳۵۷).^۱ این بیعت را می‌توان نمادی از حرکت جامعه از برخی اخلاقیات ناپسند جاهلی به سمت اخلاق پسندیده در جامعه مسلمانان تلقی کرد. به نظر می‌رسد این بیعت تعیین قطعی و پایان مهلت زمانی برای همه نابسامانی‌های جنسی بود که با فتح مکه به‌عنوان آخرین کانون مقاومت شرک باید بسته می‌شد. در این بیعت، شرایط برای

۱. مشابه موارد این بیعت را مورخان سال‌ها پیش در نخستین بیعت در عقبه با مردم یترب گزارش کرده‌اند.

زیست سالم اعلام شد که در صورت پایبندی، سلامت اخلاقی حفظ می‌شود. زنان با پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر اساس مفاد ذکر شده در آیه شریفه

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ...» (ممتحنه، ۱۲).^۱

بیعت کردند. به احتمال این بیعت، استوارسازی و قانونمند کردن رفتاری بود که در طول سال‌های بعثت از زنان خواسته شده بود و پس از فتح مکه باید شکل قانونی و نهایی به خود می‌گرفت. در کنار این قانون‌گذاری، مقابله با کثرت رفتاری‌ها نیز انجام شد. بند سوم این تعهد به دوری از زنا تأکید دارد. در نظر قرآن، زنا رفتاری زشت است که به صراحت از نزدیک شدن به آن نهی شده است «وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانِيَةَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا» (اسراء، ۳۲) و بندگان خداوند رحمان زنا نمی‌کنند «و عباد الرحمن... لا یزنون» (فرقان، ۶۳-۶۸). این راهبرد با جامعه زنان مؤمن پیوند داشت و در آن یکی از اصول مهم دوری از کثرت رفتاری جنسی و مقید بودن به محدوده صحیح معاشرت‌ها بود.

در ادامه این شیوه، تولد فرزند در نتیجه ازدواج، ممدوح بود و از کشتن فرزندان و سقط جنین پرهیز داده شد. در تفسیر آیه «وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ» مفسران آورده‌اند «بِالْوَادِ وَغَيْرِهِ وَاسْقَاطِ الْجَنَّةِ» و این جنین معنا کرده‌اند که نکشتن اولاد یعنی بچه‌های زنده را زیر خاک نکنند یا به طریق دیگری نکشند و جنین خود را سقط نکنند (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۵، صص. ۴۴۲ و ۴۴۳؛ نیشابوری، ۱۴۲۲ق، ج ۴، ص. ۶۹؛ طباطبایی، ۱۳۶۷، ج ۱۹، ص. ۲۷۹).

۲.۳. تأکید بر زشت‌انگاری و گناهت رفتارهای سوء اخلاقی

پس از تعیین ازدواج سالم در اسلام و نفی آشفتگی‌ها در آن (مانند منع ازدواج با همسر پدر)، لازم بود دیگر رفتارها نیز در محدوده معاشرت زنان و مردان غیرهمسر و غیرخویشاوند تعریف و مرزبندی‌ها مشخص شود. مثال آن در آیه شریفه «وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ

۱. الا ای پیغمبر! هنگامی که زنان مؤمن آیند که با تو بیعت کنند که دیگر هرگز شرک به خدا نیاورند و سرقت و زناکاری نکنند و اولاد خود را به قتل نرسانند و بر کسی افترا و بهتان میان دست‌و‌پای خود نبندند (یعنی فرزندی را که میان دست و پای خود پرورده [اند] و علم به آن از انعقاد نطفه او دارند، به‌دروغ به کسی غیر پدرش نبندند)...

سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا^۱ (نساء، ۲۲) آمده است.

۳.۳. حفظ حرمت زنان با اعلان ناپسندی کسب در آمد از روابط جنسی

حدیثی از پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) در پاره‌ای از منابع وجود دارد که ایشان برخی از زنان را لعن کرده‌اند (صدوق، ۱۴۰۳ق، ج ۳، ص. ۲۵۰). این دوری از رحمت خدا شامل زنانی است که در امور جنسی خلاف عرف جامعه و نامشروع فعالیت می‌کردند. زنان زناکار و زنان واسطه در زنا که سبب معرفی و به هم رسیدن نامشروع زنان و مردان بودند و زنانی که کنیزکان را می‌آراستند تا آراستگی عاملی در فروش گران‌تر آن‌ها با هدف معرفی و به جلوه گذاشتن آنان برای وسوسه جامعه باشد (بخاری، ۱۴۱۷ق، ج ۷، ص. ۶۴).

در روایتی به نقل از امام صادق (علیه‌السلام) آمده است «سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (علیه‌السلام) يَقُولُ لَعْنُ رَسُولُ اللَّهِ (صلی‌الله‌علیه و آله) الْوَأَصْلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ يَعْنِي الزَّانِيَةَ وَالْقَوَادَةَ». راوی نقل کرده است که امام صادق (علیه‌السلام) فرمود منظور از واصله و مستوصله زنان زناکار و زنان واسطه در زناست. حدیث دیگری از امام باقر (علیه‌السلام) نقل شده است که پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) زنانی را نفرین کرده است که در جوانی خودشان زناکار بودند و در سن پیری واسطه زنا می‌شوند و مردان و زنان زناکار را به یکدیگر معرفی و زمینه زنا را فراهم می‌کنند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص. ۱۱۹).

به نظر می‌رسد افرادی از مشاغل دیگر به‌عنوان پوششی برای دلالتی فساد و فحشا استفاده می‌کردند که آن نیز مذمت شده است. گفته شده است، مردان عیاش برای اجرای منظور شوم خود، زنی را به دلالتی فساد و انحراف برمی‌گزیدند که صفات و شرایط خاصی داشته باشد از جمله عطار، قابله یا سازنده وسایل عروسی. اگر این مشاغل فحشا باشد، شامل نهی پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) بوده‌اند (ابن جوزی، ۱۴۲۳ق، ص. ۲۱۷).

در کنار این موضوع، کسب‌وکار سالم مورد تشویق بود. از جمله فرمودند «به دنبال روزی حلال رفتن، بر هر مرد و زن مسلمان لازم است» (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۱۰۳، ص. ۹) و در حدیثی دیگر فرمودند «عبادت هفتاد بخش است که فضیلت‌مندترین آن کسب حلال است» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۷، ص. ۲۱) و همچنین «کسی که با خستگی به سبب تلاش روزانه برای کسب حلال، شب را

۱. و نکاح مکنید زن پدر را الا آنچه از پیش کرده‌اید؛ زیرا این کاری است زشت و مبعوض (خدا) و بد راه و رسمی است.

به صبح برساند، آمرزیده می‌شود» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۷، ص. ۲۴). زنان زیادی در عصر نبوی (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و ائمه اطهار (علیه‌السلام) به فعالیت‌های اقتصادی اشتغال داشتند و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) آنان را به کار و تلاش تشویق می‌کردند.

آموزگاری (طبرانی، ۱۴۰۵ق، ج ۲۴، صص. ۳۱۴-۳۱۶)، پزشکی و امدادسانی به زخمیان و مجروحان نبردها که مثال‌های آن زیاد است؛ لیلا غفاریه (عسقلانی، ۱۴۰۵ق، ج ۸، ص. ۱۸۳) و ربیع بنت معوذ (طبرانی، ۱۴۰۵ق، ج ۲۴، ص. ۲۷۶)، رفیده، ام عطا، ام کبشه، حمنه بنت جحش، معاذه، امیمه، ام زیاد، ام عظیمه (طبرانی، ۱۴۰۵ق، ج ۲۳، صص. ۱۸۴-۱۸۵)، عطفروشی برای زنان (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص. ۱۵۱)، گوسفندچرانی و دام‌پروری (طبرانی، ۱۴۰۵ق، ج ۲۳، ص. ۴۳۸)، صنعتگری که زینب بنت جحش، همسر پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و زنانی مانند وی به آن اشتغال داشتند (ایوب، ۱۴۱۷ق، صص. ۲۲۵-۲۲۴) نخ‌ریسی و بافندگی (ابن هشام، بی‌تا، ج ۲، ص. ۲۸۷) و توصیه آداب کسب حلال و درست توسط پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) به زنی بافنده (خطیب بغدادی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۳، ص. ۲۵۳) همه از این مصداق‌هاست.

۴.۳. راهبرد رعایت مرزهای گفتار و رفتار با نامحرم

یکی از اساسی‌ترین اقدامات در سلامت اخلاقی جامعه، ترسیم و اعلام دقیق مرزها و خطوط معاشرتی است. این موضوع به‌عنوان جزء اصلی در رفتارهای ایمانی جامعه قرار گرفت تا نشان دهد برای داشتن امکان حضور زنان و مردان در فضای ارتباطی سالم و بدون گناه، ضروری است که مردان و زنان این مرزها را رعایت کنند.

۱.۴.۳. مراقبت از هرزه‌گردی چشم‌ها

در تعریف حدود معاشرت، یکی از مهم‌ترین مواردی که درباره انحرافات جنسی مطرح می‌شود، بحث نگاه آلوده به نامحرم و چشم‌چرانی است که ساده‌ترین راه نفوذ شیطان در انسان است و قرآن هم جزو انحرافات جنسی از آن یاد می‌کند. نکوهش چشم‌چرانی و تأکید بر مراقبت چشم در آموزه‌های وحیانی پیش از مراقبت تن در گناه آمده است.

«وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ

أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِمْ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِمْ أَوْ نِسَائِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ أَوَاتَّبَاعِينَ
غَيْرِ أَوْلِيِّ الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا
يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً
أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ^۱ (نور، ۳۱).

در این آیه محدوده محرمیت با محور قرار دادن شوهر زن آغاز می‌شود و لایه‌های بعدی به ترتیب پدران خود و شوهر، پسران خود و شوهر و محدوده نسبی است از برادران زن، برادرزادگان و خواهرزادگان خود زن.

تأکید آیه بر چشم‌پوشی زنان مؤمن از حرام که بر نامحرمان نظر ندوزند و حفظ و پوشاندن پنهان‌های جسم (عورت) خود از بیگانه و نیز آشکار نکردن آراستگی و زینت، سه دستور رفتاری است که راهگشای رستگاری خواهد بود. به نظر می‌رسد آغاز انحرافات جنسی نیز با ترک حجاب، چشم‌چرانی و چشم فرو بستن از نگاه به نامحرم و شهوت‌رانی است. در مقابل، آموزه و حیانی به پاک‌دامنی و عفت دعوت کرده است.

در تفاسیر شیعه و اهل سنت درباره آیه ۳۰ سوره نور، ماجرای شیفتگی و غفلت جوانی مطرح می‌شود که در مدینه زن جوانی را دید که روسری خود را به پشت گردن انداخته و دور گردن و بناگوش او پیدا بود. نقل کرده‌اند که به دنبال زن افتاد و با جسمی برخورد کرد و صورتش زخمی شد. با نقل ماجرا برای پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله)، آیات سوره نور در مورد پوشش زنان نازل شد (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۲۱).

در کلام پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) عباراتی دال بر ناپسندی چشم‌چرانی و نگاه شهوت‌آمیز به نامحرم آمده است «أَنْظِرُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ...؛ نگاه به نامحرم تیر زهرآلودی از تیرهای شیطانی است» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۱، ص ۳۸) و زنانی چشم‌نگاه کردن است (ابن اثیر، ۱۴۰۹ق، ج ۴، ص ۸۰). در مقابل، مراقبت از نگاه حرام و به نامحرم تکریم شده است «همه

۱. و به زنان مؤمنه بگو چشم فرو اندازند و عورات خود را حفظ کنند و زینت‌های خود را جز آنچه آشکار است، ظاهر نسازند و باید که مقنعه‌هایشان را به گریبان‌ها کشند و زینت خود را آشکار نکنند جز برای شوهرانشان یا پدران یا پدرشوهران یا پسران یا پسر شوهران یا برادران یا خواهرزادگان یا برادرزادگان یا زنان مؤمن یا بردگانی که مالک شده‌اند یا افراد سفیه که شهوتی به زنان ندارند یا کودکانی که به اسرار زنان آگاهی ندارند و مبادا پای خویش را به زمین بکوبند تا آنچه از زینتشان پنهان است، آشکار شود. ای گروه مؤمنان! همگی به سوی خدا توبه کنید تا شاید رستگار شوید.

چشم‌ها روز قیامت گریان‌اند جز سه چشم؛ چشمی که از ترس خدا بگرید، چشمی که از نامحرم فرو نهاده شود و چشمی که در راه خدا شب‌زنده‌دار باشد» (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۱۰۴، ص ۳۵). همچنین، اشاره دارد اگر نگاه کنترل شود، شیرینی ایمان بر انسان نمایان می‌شود و می‌فرماید «هرکس نگاه به نامحرم را از ترس خدا ترک کند، خداوند چنان ایمانی به او عطا کند که شیرینی‌اش را در دل خویش احساس کند» (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۱۰۴، ص ۳۸) و درهایی بر او باز می‌شود که بتواند شگفتی‌هایی را ببیند که انسان‌هایی که پایبندی ندارند، از آن‌ها غافل هستند و می‌فرماید «چشم‌هایتان را (از نامحرم) بیوشانید تا عجایب و شگفتی‌ها را ببینید» (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۱۰۱، ص ۴۱). در حدیثی آمده است که «کسی که نظر به نامحرم را از خوف خداوند ترک کند، خداوند به او ایمانی عطا می‌کند که شیرینی آن را در قلبش می‌یابد» (طبرانی، ۱۴۰۵، ج ۸، ص ۲۰۸).

۲.۴.۳. لزوم پرهیز از فحشا و اشاعه آن

با اعلام ضوابط ازدواج مشروع و تعیین مرزهای آن در آیه ۳۲ سوره نور، فحشای آشکار و پنهان، حرام و نادرست دانسته شد. در تفسیر، «مقصود از فحشای آشکار، همان زنای علنی و نصب پرچم‌هایی است که زن‌های فاجره در دوران جاهلیت برافراشته می‌کردند» (عیاشی، ۱۳۹۸، ج ۲، ص ۷).

در روایتی تاریخی، پس از مهاجرت مسلمانان به مدینه، شماری از آنان در نهایت فقر و تنگدستی بودند. از این رو برخی بر آن شدند تا به رسم جاهلی و برای رهایی از فقر با زنان ثروتمند بدنام (اصحاب‌الرایات) همسر شوند و پس از بی‌نیازی آنان را رها سازند. پس، از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) اجازه خواستند که آیه «الزَّانِي لَا يَنْكِحُ الا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا الا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» (نور، ۳) نازل شد و با بیان اینکه تنها مردان بدکاره با زنان زشت‌کار ازدواج می‌کنند، آنان را از این عمل بازداشت (طبری، ۱۴۲۰، ج ۱۰، ص ۹۴). بنا بر روایتی، این آیه در شأن زنان زناکار مدینه و زنان زناکار مشرک روزگار آغازین اسلام آمده است (طبری، ۱۴۲۰، ج ۱۰، ص ۹۷).

افزون بر آیات فوق، در روایاتی از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله)، محدوده زینت نیز مشخص شده است تا موجبات گناه فراهم نشود. می‌فرمایند «بهترین زنان شما، زنی است که برای شوهرش،

آرایش و خودنمایی کند، اما خود را از نامحرمان ببوشاند» (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۱۰۳، ص. ۲۳۵) یا در روایتی دیگر فرمودند «هر زنی که به خداوند سبحان و روز قیامت ایمان دارد، زینتش را برای غیر شوهرش آشکار نمی‌کند و همچنین، موی سر و مچ [پای] خود را نمایان نمی‌سازد و هر زنی که این کارها را برای غیر شوهرش انجام دهد، دین خود را فاسد و خداوند را نسبت به خود خشمگین کرده است» (نیشابوری، ۱۴۲۲ق، ج ۲، ص. ۵۴۹). پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) کسانی که پوشش خود را رعایت نمی‌کنند جهمی خوانده‌اند و می‌فرمایند «یکی از گروه‌هایی که وارد جهنم می‌شوند، زنان بدحجابی هستند که برای فتنه و فریب مردان خود را آرایش و زینت می‌کنند». تکمیل‌کننده این بحث روایتی است که می‌فرمایند: «پروردگارا! زنانی که خود را پوشیده نگه می‌دارند، مشمول رحمت و غفران خود بگردان» (صدوق، ۱۴۰۸ق، ج ۳، ص. ۲۴۴).

۳.۴.۳. تعریف بایدها و نبایدهای سخن گفتن

افزون بر چشم‌چرانی، گفتار ناروا با نامحرم نیز در تعریف حدود معاشرت مطرح است که چگونگی سخن گفتن زنان زمینه‌ساز گناه و لغزش در خود و فرد مقابل نشود. آیه ۳۲ سوره احزاب بر این امر تأکید می‌کند و می‌فرماید:

«يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا»^۱.

دلالت این آیه پرهیز از فریبندگی آهنگ کلام است که موجب شک در مردان بیماردل می‌شود؛ مردانی که ایمان ضعیفی دارند و وسوسه‌ها و اندیشه‌های شیطانی آنان را به طمع و هوس‌های ناروا می‌برد. پس دستور به پسندیده سخن گفتن است «نه سخنی که توأم با لحن خاص و کرشمه باشد» (طباطبایی، ۱۳۶۷، ج ۱۶، ص. ۴۱۱).

دامنه این حرمت بسیار محکم تعریف شده و پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) در پاسخ «مردی از انصار که پرسید یا رسول‌الله! نظر شما در مورد خویشاوندان شوهر مثل برادر، عمو، پسرعمو و خواهرزاده شوهر چیست؟ فرمود «هلاکت در همین است» (نیشابوری، ۱۴۲۲ق، ج ۲، ص. ۲۵۶). به این ترتیب، پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) مردم را از هم‌سخن شدن دلربایانه با زنان غیرمحارم نهی

۱. ای زنان پیامبر! شما اگر تقوا داشته باشید، مانند احدی از زنان دیگر نیستید. پس در سخن دلربایی نکنید که شخص بیماردل به طمع می‌افتد و سخن نیکو بگوید.

کرد (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص. ۱۹۷).

۵.۳. بازتعریف مجازات رفتار منافی عفت

در جاهلیت، مجازات خلاف‌کار جنسی، حبس، اذیت یا طرد و استخفاف بود. او در خانه‌اش محبوس و معاش او تأمین می‌شد تا اینکه مرگ سراغ وی بیاید» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۸، ص. ۶۷). برخی نیز بیان داشته‌اند که در دوران جاهلی حد سنگسار بر زنان زناکار اجرا می‌شد. مجازات این عمل به‌ویژه در ارتکاب عامدانه تا پیش از نزول حکم سوره نور، زندانی شدن در خانه‌ها و آزار تا زمان مرگ یا توبه به درگاه خداوند بود (نساء، ۱۵ و ۱۶). به نظر می‌رسد این حکم محدود به زنان اعم از مجرد یا شوهردار می‌شد و مشمول مردان نبود. این حکم بعدها با آیات و سنت حضرت رسول (صلی‌الله‌علیه و آله) تکمیل شد.

سامان‌دهی جدید در مقابله با اعمال خلاف عفت با سوره نور مرتبط است. بررسی مفاد این سوره به‌ویژه ده آیه نخست، از تعریف تازه‌ای در میان جامعه به‌ویژه مسلمانان حکایت دارد. سوره یادشده با «آیات بینات» به تعریف قواعد معاشرتی زنان و مردان پرداخته که اجرای آن لازم است. آیه دوم سوره نور،

«الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ»^۱

با تقنین حکم زنان و مردان زناکار آغاز می‌شود که حکم هرکدام صد تازیانه بدون دلسوزی و با حضور گروهی از مؤمنان است. آیه بعدی حکم ازدواج آن‌ها را بیان می‌کند که زناکار تنها با زناکار یا مشرک اجازه ازدواج دارد و ازدواج با آنان بر جامعه ایمانی حرام است و روا نیست. طبرسی علت تقدم ذکر زانیة بر زانی را شنيع تر دانستن این عمل از سوی زنان نسبت به مردان دانسته است. (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۵، ص. ۶۷).

گام بعدی، سامان دادن فضای فکری و رفتاری جامعه در مقابله با بهتان‌های اخلاقی است. کسانی که نسبت زنا به زنان شوهردار می‌دهند و نمی‌توانند چهار شاهد برای آن بیاورند، فاسق

۱. باید هریک از زنان و مردان زناکار را به صد تازیانه مجازات و تنبیه کنید و هرگز درباره آنان در دین خدا رأفت و ترحم روا مدارید اگر به خدا و روز قیامت ایمان دارید و باید عذاب آن بدکاران را جمعی از مؤمنان مشاهده کنند.

تلقی می‌شوند و هیچ‌گاه شهادت آن‌ها پذیرفته نمی‌شود و هشتاد ضربه تازیانه می‌خورند؛ البته توبه اصلاح را به همراه دارد. مردانی که به همسران خود بهتان زنا می‌زنند و جز خود گواهی بر آن ندارند، به چهار بار شهادت و بار پنجم گفتن لعنت خدا بر دروغ‌گویان ملزم می‌شوند (نور، ۲-۱۰). روایاتی از پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) درباره زنا وجود دارد که به تبعید در خانه، حد و حتی سنگسار و تبعید از شهر اشاره دارد. صحیح بخاری در کتاب حدود، باب ۳۴، صفحات ۹۱۳ تا ۹۲۵ احادیثی را نقل می‌کند که مجازات زنا محصنه به‌جای تازیانه، رجم و سنگسار است (بخاری، ۱۴۱۷ق، ج ۸، صص. ۵۶۶، ۹۱۳ و ۹۱۵). بحث درباره اقدام به اجرای مجازات‌های یادشده یا تردید در بخشی از آن به‌ویژه سنگسار، در حیطه مأموریت این مقاله نیست و نوشتاری دیگر می‌طلبد.

روایات درباره شمول حکم آیات سوره نور بر غیرمسلمانان جامعه عصر نبوی دلالت دارد که کلی بودن دامنه اجرای آن را می‌رساند؛ چنان‌که رسول خدا (صلی‌الله‌علیه و آله) زن و مرد یهودی را رجم کردند (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۳، ص. ۲۰۲). تأکید شده است اجرای رجم بر پایه احکام تورات خود یهودیان بوده است (نیشابوری، ۱۴۲۲ق، ص. ۱۱۲). با وجود این حکم کلی، در برخی موارد از لحاظ شرایط زمانی و مکانی خلاف این اصل کلی عمل شده است مانند اینکه در زمان حکومت علی (علیه‌السلام) در مصر، مرد مسلمانی با زن یهودی یا نصرانی زنا کرد. امام (علیه‌السلام) دستور دادند مرد را حد بزنند و زن را به متولیان امور دینی تحویل دهند تا هرگونه که مناسب باشد، درباره او تصمیم بگیرند (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۲، صص. ۴۱۵-۴۱۶). درباره جرم زنا خدمت‌کار در برخی منابع روایی اهل سنت هم به نقل از پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) آمده است که اگر کنیز تا چهار بار زنا کند، در بار چهارم باید توسط صاحب آن فروخته شود (نیشابوری، ۱۴۲۲ق، ج ۴، ص. ۶۵۶).

در نقل تاریخی آمده است عبد‌الله بن ابی‌بن سلول، کنیزانی از جمله دو کنیز به نام‌های مُسیکه و أمیمه داشت که آن‌ها را مجبور به زنا می‌کرد. آن دو نزد پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) شکایت کردند. (واحدی نیشابوری، ۱۴۱۱ق، ص. ۱۷۳). پس نزول این آیه درباره آن‌ها بود «... وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ...» (نور، ۳۳).

۱. ... کنیزاتان را اگر خواهان عفت و پاک‌دامنی هستند، به‌خاطر مال زودگذر دنیا مجبور به زنا نکنید....

صراحت آیه بالا بر پرهیز از وادار کردن به زنا، گویای قصد قرآن بر دوری جامعه از این رفتار زشت است. در ازدواج مؤمنان تنگ‌دست با کنیزان دیگران نیز شرط پاک‌دامنان دور از فحشا و دوست‌گیری‌های پنهانی (غَيْرُ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ) مورد تأکید قرآن است (نساء، ۲۵). در صورت زنا، کنیز، کیفر آنان نصف کیفر زنان آزاد است (نساء، ۲۵). درباره تهمت زنا بر کنیز نیز توصیه‌های زیادی مبنی بر پرهیز از این اتهام‌زنی بود و در صورت زده شدن اتهام، شهادت خواسته می‌شد (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۸، ص. ۱۰۰).

۶.۳. راهبرد تعریف و تنظیم حریم‌های معاشرتی زنان و مردان

در این بخش به موضوعاتی توجه می‌شود که در اختلاط زنان و مردان مرزهای اساسی شمرده می‌شوند و نادیده گرفتن آن‌ها امنیت روابط سالم را مورد تهدید قرار می‌دهد.

۱.۶.۳. نفی تبرج و اغواگری جنسی

به نظر می‌رسد دستور آیه ۵۹ سوره احزاب به پوشیدگی برای جلوگیری از اذیت و آزار زنان و بیان رویکرد پیشگیرانه است؛ گامی مهم برای تنظیم رفتارهای ارتباطی در جامعه. این رفتار با پرهیز از نمایاندن خود تکمیل می‌شود. همان‌طور که پیش از این گفته شد، تبرج و خودنمایی یکی از ویژگی‌های عصر جاهلی بود. خداوند متعال به شدت عموم زنان مؤمن به‌ویژه همسران پیامبر (صلی‌الله‌علیه و آله) را از آن برحذر می‌دارد «وَلَا تَبْرَجْنَ تَبْرُجُ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب، ۳۳). بنا بر عادت زنان جاهلیت نخستین در میان مردم تبرج و خودنمایی نکنید و زروزیور خود را ظاهر نسازید؛ چنانچه زنان جاهلیت می‌کردند.

تبرج به تبختر و خودنمایی در راه رفتن معنا شده است و اینکه روسری بر سر زن باشد، اما آن را پایین بیندازد و آن را نیندد که گلوبند و گوشواره‌اش که باید پوشیده باشد، دیده شوند. همچنین آن رفتار غیراخلاقی خانوادگی تعریف شده است که زنی تن خود را میان شوهر و رفیقش قرار دهد؛ پایین‌تنه خود را برای شوهرش قرار دهد (که با او آمیزش و مجامعت کند) و برای رفیقش بالاتنه خود را قرار دهد که او را ببوسد و معانقه کند و در آغوش کشد (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲۰، ص. ۱۰۸). می‌توان پوشیدگی برای ممانعت از آزار و نیز پرهیز از خودنمایی یا دوری از تعهد به اخلاق در خانواده را مکمل یکدیگر دانست. اشاره شد هدف اساسی در رویکرد سیره نبوی دورسازی و پاک‌سازی صحن عمومی جامعه از اغواگری و تحریک جنسی است و به‌جای آن،

ساحت زناشویی تشویق شده است. در مقابل، حیا مطرح شده است که مثال قرآنی آن دختران شعیب نبی هستند که نه تنها هنگام کار از اختلاط با مردان دور ایستاده بودند، بلکه در مقابل موسی (علیه السلام) نیز با نهایت حیا راه می‌رفتند و سخن می‌گفتند (قصص، ۲۳-۲۶). سخنانی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) در زمینه حیا تکمیل‌کننده اندیشه تقابل با تبرج است؛ اگر برادر دینی تو سه خصلت داشت به او امیدوار باش؛ حیا، امانت‌داری و صداقت (نهج الفصاحه، ۱۳۸۳، ج ۱، ص. ۳۹).

۲.۶.۳. نهی از اعمال منافی عفت

پیامبر (صلی الله علیه و آله) جرائم منافی عفت و زنا را حرام دانسته و از آن به‌عنوان گناه کبیره یاد کرده و بیان داشته‌اند که خشم خدا نسبت به زناکار بسیار سخت است و در هفت آسمان و هفت زمین و کوه‌ها پیر زناکار را لعنت می‌کنند و تعفن عورت زناکار جهنمیان را اذیت می‌کند (نهج الفصاحه، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۸۱). در روایات، زنا مانند کشتن پیامبر و ویران کردن کعبه معرفی شده است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۶، صص. ۱۹-۲۲).

جرم زنا هم‌تراز رباخواری آمده است و وقتی زناکاری و رباخواری در جایی آشکار شود، مردم عذاب خدا را به خود خریده‌اند و مشابه دشمنی خدا تلقی می‌شود که پیامبر می‌فرماید چهار کس را خداوند دشمن دارد؛ فروشنده قسم‌خور، فقیر متکبر، پیرمرد زناکار و پیشوای ستمگر (نیشابوری، ۱۴۲۲، ج ۲، ص. ۴۷۴). همچنین، پیامبر (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید چهار چیز است که اگر هریک از آن‌ها در خانه‌ای درآید، خراب شود و به برکت آباد نشود؛ خیانت، دزدی، شراب‌خواری و زنا (نهج الفصاحه، ۱۳۸۳، ج ۱، ص. ۶۲۴).

با توجه به این روایات، اعمال منافی عفت در کنار تمام جرم‌ها آمده است و پیامبر (صلی الله علیه و آله) آن را نهی کرده‌اند. ایشان با افرادی که تن به این کار می‌دهند، برخورد می‌کند (نیشابوری، ۱۴۲۲، ج ۲، ص. ۵۰۶). باوجوداین، همیشه راه توبه برای بندگان خدا باز است و هرکه زنا کند، ایمانش برود و اگر توبه کند، خدا توبه او را بپذیرد و وقتی بنده‌ای زنا کند، ایمان از او بیرون رود و چون سایه‌ای بر سرش بایستد و هنگامی که از آن دست بردارد، باز می‌گردد (نیشابوری، ۱۴۲۲، ج ۲، ص. ۵۰۷).

پس از فتح مکه، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) همه مکیان به‌جز ده نفر، شش مرد و چهار

زن را بخشید. سه کنیز در میان آنان به فساد و خوانندگی و استفاده از آن بر ضد اسلام شناخته شده بودند؛ ساره کنیز بنی‌عبدالمطلب و قریبه و فرتنا دو کنیز این خطل (یعقوبی، ۱۹۶۹م، ج ۱، ص. ۴۵۱). آن دو و ساره مغنیه (آوازه‌خوان) که در جنگ بدر با خواندن ترانه‌های مهیج و موسیقی‌های طرب‌آور، جنگاوران سپاه شرک را به کشتار مسلمانان تشویق می‌کردند، از عفو همگانی پیامبر بهره‌مند نشدند (واقدی، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ۸۲۵؛ ابن هشام، بی‌تا، ج ۴، ص. ۵۱). به نظر می‌آید زشتی رفتار این زنان که در تحریک مردان به مخالفت با اسلام از قواعد اخلاقی خارج شده بودند، در برخوردار نشدن از عفو همگانی بی‌اثر نبوده است.

۳.۶.۳. رعایت حوزه‌های جنسیتی در تعامل اجتماعی

در سطح اجتماع بازتعریف مشخصی از ارتباط زنان و مردان در سیره نبوی دیده می‌شود. در این حوزه به دلیل لزوم امنیت حضور زنان در جامعه بدون پیش‌زمینه‌ها و احتمال وجود رابطه گناه‌آلود، اجازه اختلاط داده شده است و رعایت عفت و پاک‌دامنی و دور بودن از دوستی‌های زنان و مردان نامحرم، از نظر دور نمانده است. در قرآن به ازدواج با زنان عفیف و پاک‌دامنی که رفیق جنسی پنهانی ندارند، تأکید شده است «...غَيْرُ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ...» (مائده، ۵). با توجه به ذکر مطالب مربوط به اهل کتاب در آیه بالا، از متن آن استنباط می‌شود که دوستی پنهانی زنان و مردان حتی با اهل کتاب نیز از موارد ممنوعه تلقی شده است. این تأکید در جای دیگر قرآن نیز آمده است «... غیر مسافحات و لا متخذات اخدان...» (نساء، ۲۵). می‌توان دریافت که حرمت فوق در مسائل جنسی است و معاشرت مردان و زنان با یکدیگر در فضای شغلی و محیط کار، آموزش و عبادت یا امور دیگر اجتماعی به‌دور از ناپاکی و با رعایت موازین و دور از گناه و مفسده مجاز تلقی است.

نتیجه‌گیری

بررسی‌ها نشان می‌دهد با وجود دوگانگی در دوران جاهلیت میان تعهد به اخلاقیات یا دور بودن از اخلاق متعهدانه جنسی و نیز متعهد بودن و نبودن افراد به این موضوع، پیامبر اسلام (صلی‌الله علیه و آله و سلم) با هدف اصلاح اندیشه و کز رفتاری‌ها، با تعیین چهار راهبرد اساسی برای سامان دادن رفتار جنسی اقدام کردند؛

۱. راهبردهای تعیین قانون برای امور اخلاقی
۲. رعایت مرزهای گفتاری و رفتاری با نامحرم
۳. لزوم پرهیز از فحشا و اشاعه آن
۴. تعریف و تنظیم حریم‌های معاشرتی.

در هر راهبرد، امور زیرمجموعه‌ای قرار دارد که دقت در تعریف و تعیین قانون را به صورت شفاف و جزئی نشان می‌دهد. این راهبردها و برنامه‌های عملی با هدف آگاه‌سازی و تأکید بر لزوم تعهد و تقید در امور جنسی مشروع، قوانین و رفتارهای این حوزه را با مرزبندی در تقید به اخلاقیات خانوادگی و ازدواج، پرهیز از هرزه‌گری ذهنی و چشمی، التزام به دوری و پرهیز از جلوه‌گری‌های اغواگرانه، به سوی جامعه سالم هدایت کرد. طراحی فوق در سیره نبوی، پیشگیری را از طریق باورمندی افراد به ناپسند و نادرست بودن بی‌قیدی به تعهدات اخلاقی در حوزه مسائل جنسی نشان می‌دهد. با وجود تمایل بسیار این رویکرد به درونی‌سازی ارزش‌ها و دوری از ضد ارزش‌ها، کز رفتاری‌ها نیز از نظر دور نمانده و برای داشتن جامعه سالم، به اقدامات بازدارنده و مجازاتی نیز توجه شده است.

منابع

- ۱) قرآن کریم.
- ۲) پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) (۱۳۸۲). نهج الفصاحه. تهران: دنیای دانش.
- ۳) آیینهنود، صادق (۱۳۸۴). زنان در نخستین سده‌های اسلامی. پژوهش زنان، دوره ۳، شماره ۹.
- ۴) ابن اثیر، عزالدین علی بن محمد (۱۴۰۹ق). اسد الغابة فی معرفة الصحابة (جلد ۴). بیروت: دارالفکر.
- ۵) ابن اثیر، مبارک بن محمد (۱۳۸۳). النهایه فی غریب الحدیث و الاثر. قم: موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
- ۶) ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی (۱۴۲۳ق). احکام النساء، (علی بن محمد یوسف، محقق). بیروت: مکتبه العصریه.
- ۷) ابن حبیب بغدادی، محمد (بی تا). المحبر. بیروت: دارالآفاق الجدیده.
- ۸) ابن قتیبه، عبدالله بن مسلم (۱۴۱۸ق). عیون الاخبار. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ۹) ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- ۱۰) ابن هشام، عبدالملک (بی تا). السیره النبویه (مصطفی سقا و شبلی عبدالحفیظ، محققان). (جلدهای ۲ و ۴). بیروت: دارالمعرفه.
- ۱۱) ابوالفرج اصفهانی، علی بن حسین (۱۴۱۵ق). الاغانی (جلدهای ۸، ۹، ۱۶ و ۱۷). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ۱۲) ادریس، عبدالله بن عبدالعزیز (۱۳۸۸). جامعه مدینه در عصر نبوی (شهلا بختیاری، مترجم). تهران: سمت.
- ۱۳) اسفندیاری، مجتبی (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی مجازات‌های بدنی در قرآن و عهد قدیم. پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، دوره ۶، شماره ۱۹.
- ۱۴) انصاری، مرتضی بن محمد امین (۱۳۸۸). شرح مکاسب (محمد خراسانی، مترجم). قم: انتشارات انتشارات الامام الحسن بن علی (علیه السلام).
- ۱۵) ایوب، سعید (۱۴۱۷ق). زوجات النبی (صلی الله علیه و آله). بیروت: دارالهادی.
- ۱۶) بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۱۷ق). صحیح (شماعی و رفاعی، محققان). بیروت: عالم‌الکتب.
- ۱۷) بختیاری، شهلا (۱۳۸۸). ملاحظاتی بر اسلام‌پذیری و بیعت زنان با پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله). زن در فرهنگ و هنر، ۱ (۲).
- ۱۸) ترمانینی، عبدالسلام (۱۹۸۴م). الزواج عند العرب فی الجاهلیة و الاسلام. کویت: عالم‌المعرفه.
- ۱۹) جاحظ، عمرو بن بحر (۱۹۸۸م). البیان و التبیین (جلد ۲). بیروت: دار و مکتبه الهلال.
- ۲۰) حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه (جلدهای ۱، ۱۷، ۱۸ و ۲۰). قم: مؤسسه آل‌البتیت

(علیهم السلام).

- ۲۱) خراسانی، حسین (بی تا). حقوق زن در اسلام و در جاهلیت. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۲۲) خزعلی، انسیه (۱۳۸۷). تصویر عصر جاهلی در قرآن. تهران: امیرکبیر.
- ۲۳) خطیب بغدادی، احمد بن علی (۱۴۱۷ق). تاریخ بغداد (مصطفی عبدالقادر عطا، محقق). (جلد ۱۳). بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ۲۴) دانش پژوه، وهاب؛ مهریزی، مهدی و محمودی جانکی، فیروز (۱۳۹۵). جرم‌انگاری قرآن و عقلائیّت. مبانی فقهی حقوق اسلامی، دوره ۱۹، شماره ۱.
- ۲۵) دلخوش، احمد و میلانی، علیرضا (۱۳۹۵). بررسی فقهی - حقوقی اکراه در جرایم منافی عفت، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور.
- ۲۶) دهقان، حمید (۱۳۷۶). تأثیر زمان و مکان بر قوانین جزایی اسلام. قم: مدین.
- ۲۷) راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن (جلد ۱). بیروت: مکتبه نزار مصطفی الباز.
- ۲۸) زمخشری، جارالله محمود بن عمر (۱۴۱۵ق). الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل (جلد ۳). قم: القدس.
- ۲۹) سالم، عبدالعزیز (۱۳۸۰). تاریخ عرب قبل از اسلام (باقر صدری‌نیا، مترجم). تهران: علمی و فرهنگی.
- ۳۰) سیوطی، عبدالرحمان بن ابی بکر (۱۴۱۴ق). درالمنثور فی تفسیر بالمأثور (جلد ۶). بیروت: دارالفکر.
- ۳۱) شاه‌سنایی، محمدرضا (۱۳۹۸). اختلاط مردان و زنان در عصر جاهلیت و صدر اسلام. مطالعات قرآن و حدیث، شماره ۶۳، صص. ۸۸-۱۲۵.
- ۳۲) شهرستانی، محمد بن عبدالکریم (۱۴۰۶ق). الملل و النحل. بی‌جا.
- ۳۳) صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۰۳ق). معانی الاخبار (علی اکبر غفاری، مصحح). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۳۴) صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۰۸ق). من لایحضره الفقیه (جلد ۳). قم: دفتر انتشارات اسلامی وایسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- ۳۵) طباطبایی، محمدحسین (۱۳۶۷). تفسیر المیزان (محمدباقر موسوی همدانی، مترجم). (جلدهای ۱۶ و ۱۹). انتشارات اسلامی.
- ۳۶) طبرانی، سلیمان بن احمد (۱۴۰۵ق). المعجم الکبیر (جلدهای ۸، ۲۳ و ۲۴). قاهره: مکتبه ابن تیمیة.
- ۳۷) طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن (جلدهای ۲، ۳، ۵، ۲۰ و ۲۴). تهران: ناصر خسرو.
- ۳۸) طبری، محمد بن جریر (۱۴۲۰ق). جامع البیان عن تأویل آی القرآن (تفسیر الطبری) (جلدهای ۲ و ۱۰).

بیروت: دارالکتب العلمیه.

- (۳۹) طوسی، محمدین حسن (۱۴۰۰ق). تهذیب الاحکام (جلد ۴). بیروت: دارالکتب العربی.
- (۴۰) طوسی، محمدین حسن (۱۴۱۳ق). التبیان فی تفسیر القرآن (جلد ۲). بیروت: العالم الاسلامی.
- (۴۱) عسقلانی، احمدین علی بن حجر (۱۴۲۰ق). فتح الباری بشرح صحیح البخاری (جلدهای ۴ و ۸). بیروت: دارالفکر.
- (۴۲) علی، جواد (۱۳۶۷). المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام (محمد حسین روحانی، مترجم). مازندران: کتابسرای بابل.
- (۴۳) علی، جواد (۱۹۹۳م). المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام (جلدهای ۳، ۵ و ۱۰). بغداد: المجمع العلمی العراق.
- (۴۴) عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۹۸). تفسیر العیاشی (هاشم رسولی، مصحح). لبنان: مؤسسه الاعلمی للمبوعات.
- (۴۵) غفوری نژاد، محمود و رسول خانی شهنانی، مرضیه (۱۳۸۸). مقایسه تطبیقی مجازات در متون یهود و اسلام. فصلنامه تخصصی فقه و تاریخ تمدن، سال ۶، شماره ۲۲.
- (۴۶) فائز، قاسم (۱۳۹۰). سیمای عرب جاهلی از زبان قرآن و روایات. تهران: علمی و فرهنگی.
- (۴۷) فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰ق). کتاب العین (جلد ۶). قم: هجرت.
- (۴۸) کدیور، جمیله (۱۳۸۷). اجرای سنگسار در زمان حکومت غیر معصوم (با تأکید بر دوران معاصر). فصلنامه فقه و مبانی حقوق، سال ۵، شماره ۱۵.
- (۴۹) کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الاصول من الکافی (جلد ۵). تهران: مکتبه الاسلامیه.
- (۵۰) مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق). بحار الانوار (جلدهای ۷۶، ۱۰۱، ۱۰۳ و ۱۰۴). تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- (۵۱) مسعودی، علی بن حسین (۱۴۰۹ق). التنبیه والاشراف (عبدالله اسماعیل الصاوی، مصحح). قاهره: دارالصاوی.
- (۵۲) مصطفوی، حسن (۱۴۳۰ق). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم (جلد ۱). بیروت: دارالکتب العلمی.
- (۵۳) مهرابی، فریبا (۱۳۹۵). راهکارهای قرآنی پیشگیری از انحرافات اخلاقی زنان و بررسی پیامدهای انحراف اخلاقی آنان، پایان نامه کارشناسی ارشد تفسیر علوم قرآنی، دانشگاه قم.
- (۵۴) نجفی، محمد حسن بن باقر (۱۳۶۲). جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام (جلد ۴۱). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- (۵۵) نیشابوری، ابواحمد بن ابراهیم (۱۴۲۲ق). الکشف والبیان عن تفسیر القرآن (جلدهای ۲ و ۴). بیروت:

دار احیاء التراث العربی.

(۵۶) هادوی تهرانی، مهدی (۱۳۸۹). بررسی نگرش قرآن کریم به مجازات. پژوهش‌نامه علوم و معارف قرآن کریم، سال ۲، شماره ۷.

(۵۷) واحدی نیشابوری، علی بن احمد (۱۴۱۱ق). اسباب النزول، بیروت: دارالکتب العلمیه.

(۵۸) واقدی، محمد بن عمر (۱۴۰۹ق). کتاب المغازی (مارسدن جونس، محقق). (جلد ۲). بیروت: مؤسسه الاعلمی.

(۵۹) یعقوبی، احمد بن واضح (۱۹۶۹م). تاریخ الیعقوبی (جلد ۱). بیروت: دار صادر.

References

- 1) The Holy Quran.
- 2) The Holy Prophet Muhammad (PBUH) (1382 SH). Nahj al-Fasāḥa. Tehran: Donyā-ye Dāneš [in Arabic].
- 3) Abū al-Farağ Eṣfahānī, ‘Alī b. Ḥosayn (1415 AH). Al-Aḡānī (Vols. 8, 9, 16, and 17). Beirut: Dār Ehyā’ al-Torāt al-‘Arabī [in Arabic].
- 4) Alī, Javād (1367 SH). Al-Mofaṣṣal fi Tārīḳ al-‘Arab Qabl al-Eslām [Detailed History of the Arabs Before Islam]. (Moḥammad Ḥoseyn Rūḥānī, Trans.). Māzandarān: Ketābsarā-ye Bābol [in Persian].
- 5) Alī, Javād (1993). Al-Mofaṣṣal fi Tārīḳ al-‘Arab Qabl al-Eslām (Vols. 3, 5, and 10). Baghdad: al-Maḡma’ al-‘Elmī al-‘Irāqī [in Arabic].
- 6) Anṣārī, Morteżā b. Moḥammad Amīn (1388 SH). Šarḥ-e Makāse. (Moḥammad Ḳorāsānī, Trans.). Qom: Entesārāt al-Imām al-Ḥasan b. ‘Alī (‘alayh al-salām) [in Persian].
- 7) Asqalānī, Aḥmad b. ‘Alī b. Ḥajar (1420 AH). Fatḥ al-Bārī be-Šarḥ Šaḥīḥ al-Boḳārī (Vols. 4 & 8). Beirut: Dār al-Fikr [in Arabic].
- 8) Āyīnevand, Šādeq (1384 SH). Zanān dar Nokhostīn Sedehā-ye Eslāmī [Women in the Early Centuries of Islam]. Puzheš-e Zanān, 3(9) [in Persian].
- 9) Ayyāšī, Moḥammad b. Mas‘ūd (1398 SH). Tafsīr al-‘Eyāšī [Exegesis of Al-Eyashi]. (Hāšem Rasūlī, Ed.). Lebanon: Mo’assesa al-‘Alamī le al-Maṭbū‘āt [in Arabic].
- 10) Ayyūb, Sa‘īd (1417 AH). Zawjāt al-Nabī (ṣallā llāh ‘alayh wa ālih). Beirut: Dār al-Hādī [in Arabic].
- 11) Baḳtīārī, Šahlā (1388 SH). Molāḥzātī bar Eslām-Pazīrī wa Bī‘at-e Zanān bā Peyḡambar-e Eslām (ṣallā llāh ‘alayh wa ālih) [Considerations on the Acceptance of Islam and Women's Allegiance to the Prophet of Islam]. Zan dar Farhang wa Honar, 1(2) [in Persian].
- 12) Boḳārī, Moḥammad b. Esmā‘īl (1417 AH). Šaḥīḥ. (Šamā‘ī wa Rafā‘ī, Eds.). Beirut: ‘Ālam al-Kotob [in Arabic].
- 13) Dānešpazhūh, Vahhāb, Mehrīzī, Mahdī, & Maḥmūdī Jānākī, Fīrūz (1395 SH). Jorm-Engārī-e Qor’ān wa ‘Aqlānīyat [Criminalization in the Quran and Rationality]. Mabānī Feqhī Ḥuqūq-e Eslāmī, 19(1) [in Persian].
- 14) Dehqān, Ḥamīd (1376 SH). Ta’īr-e Zamān wa Makān bar Qavānīn-e Jazā‘ī-e Eslām [The Influence of Time and Place on Islamic Criminal Laws]. Qom: Madyan [in Persian].
- 15) Delḳošk, Aḥmad & Milānī, ‘Alī Rezā (1395 SH). Barrasi-ye Feqhī-Ḥuqūqī-e Ekrāh dar Jarāyem-e Monāfi ‘Iffat [Jurisprudential and Legal Study of Coercion in Crimes Against Decency]. Master’s Thesis, Pāyām-e Nūr University [in Persian].
- 16) Ebn-Atīr, ‘Ezz al-Dīn ‘Alī b. Moḥammad (1409 AH). Asad al-Ġāba fi Ma‘rifat al-Šaḥāba (Vol. 4). Beirut: Dār al-Fikr [in Arabic].
- 17) Ebn-Atīr, Mobārak b. Moḥammad (1383 SH). Al-Nehāya fi Ġarīb al-Ḥadīṯ wa al-Aṭar. Qom: Mo’assesa-ye Maṭbū‘āti-ye Esmā‘īlīān [in Arabic].
- 18) Ebn-Ḥabīb Baḡdādī, Moḥammad (n.d.). Al-Moḥabber. Beirut: Dār al-Āfāq al-

- Jadīda [in Arabic].
- 19) Ebn-Hešām, ‘Abd al-Malek (n.d.). Al-Sīra al-Nabawīya (Vols. 2 & 4). (Moṣṭafā Saqā & Šebli ‘Abd al-Ḥafīz, Eds.). Beirut: Dār al-Ma‘refa [in Arabic].
  - 20) Ebn-Jowzī, ‘Abd al-Raḥmān b. ‘Alī (1423 AH). Aḥkām al-Nisā’. (‘Alī b. Moḥammad Yūsuf, Ed.). Beirut: Maktabat al-‘Ašriyya [in Arabic].
  - 21) Ebn-Manzūr, Moḥammad b. Makram (1414 AH). Lesān al-‘Arab. Beirut: Dār al-Fikr le al-Ṭabā‘a wa al-Našr wa al-Tawzī‘ [in Arabic].
  - 22) Ebn-Qotayba, ‘Abdullāh b. Moslem (1418 AH). ‘Uyūn al-Akḥbār. Beirut: Dār al-Kotob al-‘Elmiyya [in Arabic].
  - 23) Edrīs, ‘Abdullāh b. ‘Abd al-‘Azīz (1388 SH). Jāme‘a-ye Madīna dar ‘Ašr-e Nabavī [The Society of Medina in the Prophetic Era]. (Šahlā Baḳṭiārī, Trans.). Tehran: Samt [in Persian].
  - 24) Esfandiārī, Moḡtabā (1389 SH). Barrasi-ye Taṭbiqī-ye Moḡāzāt-hā-ye Badanī dar Qor’ān wa ‘Ahd-e Qadīm [Comparative Study of Physical Punishments in the Quran and the Old Testament]. Puzheš-hā-ye Feqh wa Ḥuqūq-e Eslāmī, 6(19) [in Persian].
  - 25) Fā‘ez, Qāsem (1390 SH). Simā-ye ‘Arab-e Jāhili az Zabān-e Qor’ān wa Revāyāt [The Image of the Pre-Islamic Arabs in the Quran and Hadith]. Tehran: ‘Elmī wa Farhangī [in Persian].
  - 26) Farāhidī, Ḳalīl b. Aḥmad (1410 AH). Ketāb al-‘Ayn (Vol. 6). Qom: Heḡrat [in Arabic].
  - 27) Ġafūrī-Nežād, Maḥmūd & Rasūl-Ḳānī Šahnānī, Marziya (1388 SH). Moḡāyese-ye Taṭbiqī-ye Moḡāzāt dar Motūn-e Yahūd wa Eslām [Comparative Study of Punishments in Jewish and Islamic Texts]. Fašlnāmeḥ-ye Taḳaššoši-ye Feqh wa Tārīḳ-e Tamaddon, 6(22) [in Persian].
  - 28) Hādavi Tehrānī, Maḥdī (1389 SH). Barrasi-ye Negaresh-e Qor’ān-e Karīm be Moḡāzāt [Examining the Quran's Perspective on Punishment]. Puzhešnāmeḥ-ye ‘Olūm wa Ma‘āref-e Qor’ān-e Karīm, 2(7) [in Persian].
  - 29) Ḥorr ‘Āmeli, Moḥammad b. Ḥasan (1409 AH). Wasā’il al-Ši‘a (Vols. 1, 17, 18, 20). Qom: Mo‘assesa Āl al-Bayt (‘alayḥim al-salām) [in Arabic].
  - 30) Jāḥez, ‘Amr b. Baḥr (1988). Al-Bayān wa al-Tebyīn (Vol. 2). Beirut: Dār wa Maktabat al-Hilāl [in Arabic].
  - 31) Kadīvar, Jamīla (1387 SH). Ejrā-ye Sangsār dar Zamān-e Ḥokūmat-e Ġeyr-e Ma‘šūm (bā Ta’kid bar Dowrān-e Mo‘āšer) [The Implementation of Stoning in the Time of Non-Infallible Rulers (With Emphasis on Contemporary Times)]. Fašlnāmeḥ-ye Feqh wa Mabānī-e Ḥuqūq, 5(15) [in Persian].
  - 32) Ḳaṭīb Baḡdādī, Aḥmad b. ‘Alī (1417 AH). Tārīḳ Baḡdād (Vol. 13). (Moṣṭafā ‘Abd al-Qāder ‘Aṭā, Ed.). Beirut: Dār al-Kotob al-‘Elmiyya [in Arabic].
  - 33) Ḳaz‘alī, Ansīya (1387 SH). Tašvīr-e ‘Ašr-e Jāhili dar Qor’ān [The Depiction of the Era of Ignorance in the Quran]. Tehran: Amīr Kabīr [in Persian].
  - 34) Kolaynī, Moḥammad b. Ya‘qūb (1407 AH). Al-Oṣūl men al-Kāfi (Vol. 5). Tehran: Maktabat al-Eslāmīya [in Arabic].
  - 35) Ḳorāsānī, Ḥosayn (n.d.). Ḥuqūq-e Zan dar Eslām wa dar Jāhiliyya. Tehran: Sāzmān Tabliḡāt Eslāmī [in Arabic].

- 36) Majlesī, Moḥammad Bāqer (1403 AH). *Behār al-Anwār* (Vols. 76, 101, 103, 104). Tehran: Dār al-Kotob al-Eslāmīya [in Arabic].
- 37) Mas'ūdī, 'Alī b. Ḥosayn (1409 AH). *Al-Tanbih wa al-Ešraf*. ('Abd Allāh Esmā'il al-Šawī, Ed.). Cairo: Dār al-Šawī [in Arabic].
- 38) Mehrābī, Farībā (1395 SH). *Rāhkārḥā-ye Qor'ānī-ye Pešgīrī az Enḥerāfāt-e Akhlāqī-ye Zanān wa Barrasī-ye Payāmdahā-ye Enḥerāf-e Akhlāqī-e Ānān* [Quranic Strategies for Preventing Women's Moral Deviations and Examining the Consequences of Their Moral Deviations]. Master's Thesis, Dānešgāh-e Qom [in Persian].
- 39) Mošāfawī, Ḥasan (1430 AH). *Al-Taḥqīq fī Kalimāt al-Qor'ān al-Karīm* (Vol. 1). Beirut: Dār al-Kotob al-'Elmiya [in Arabic].
- 40) Najafī, Moḥammad Ḥasan b. Bāqer (1362 SH). *Jawāher al-Kalām fī Šarḥ Šarā'e al-Eslām* (Vol. 41). Beirut: Dār Eḥyā' al-Torāṭ al-'Arabī [in Arabic].
- 41) Neyšābūrī, Abū Aḥmad b. Ebrāhīm (1422 AH). *Al-Kašf wa al-Bayān 'an Tafsīr al-Qor'ān* (Vols. 2 & 4). Beirut: Dār Eḥyā' al-Torāṭ al-'Arabī [in Arabic].
- 42) Rāḡeb Ešfahānī, Ḥosayn b. Moḥammad (1412 AH). *Al-Mofradāt fī Ġarīb al-Qor'ān* (Vol. 1). Beirut: Maktabat Nezār Mošāfā al-Bāz [in Arabic].
- 43) Šadūq, Moḥammad b. 'Alī b. Bābawayh (1403 AH). *Ma'ānī al-Aḳbār*. ('Alī Akbar Ġaffārī, Ed.). Qom: Daftar-e Entesārāt-e Eslāmī [in Arabic].
- 44) Šadūq, Moḥammad b. 'Alī b. Bābawayh (1408 AH). *Man Lā Yaḥzuruḥu al-Faḳīh* (Vol. 3). Qom: Daftar-e Entesārāt-e Eslāmī vābaste be Jāme'a-ye Modarresīn Ḥawza-ye 'Ilmiya [in Arabic].
- 45) Šahrestānī, Moḥammad b. 'Abd al-Karīm (1406 AH). *Al-Melal wa al-Neḥal*. n.p. [in Arabic].
- 46) Šāh-Sanā'ī, Moḥammad Rezā (1398 SH). *Eḳtelāt-e Mardān wa Zanān dar 'Ašr-e Jāhiliyya wa Šadr-e Eslām* [The Mixing of Men and Women in the Era of Ignorance and Early Islam]. *Moṭāle'āt-e Qor'ān wa Ḥadīṭ*, 63, 88-125 [in Persian].
- 47) Šālem, 'Abd al-'Azīz (1380 SH). *Tāriḳ-e 'Arab Qabl az Eslām* [History of the Arabs Before Islam]. (Bāqer Šadrī-Niā, Trans.). Tehran: 'Elmī wa Farhangī [in Persian].
- 48) Suyūṭī, 'Abd al-Raḥmān b. Abī Bakr (1414 AH). *Dorr al-Manṭḥūr fī Tafsīr bi al-Ma'tḥūr* (Vol. 6). Beirut: Dār al-Fikr [in Arabic].
- 49) Ṭabarānī, Solaymān b. Aḥmad (1405 AH). *Al-Mo'jam al-Kabīr* (Vols. 8, 23, and 24). Cairo: Maktabat Ebn Teymiya [in Arabic].
- 50) Ṭabarī, Moḥammad b. Jarīr (1420 AH). *Jāme' al-Bayān 'an Ta'wil Āy al-Qor'ān* (Tafsīr al-Ṭabarī) (Vols. 2 & 10). Beirut: Dār al-Kotob al-'Elmiya [in Arabic].
- 51) Ṭabarsī, Faḏl b. Ḥasan (1372 SH). *Majma' al-Bayān fī Tafsīr al-Qor'ān* (Vols. 2, 3, 5, 20, and 24) [The Collection of Exegesis on the Quran]. Tehran: Nāšer Kosrow [in Arabic].
- 52) Ṭabātabā'ī, Moḥammad Ḥosayn (1367 SH). *Tafsīr al-Mizān* [Exegesis of Al-Mizan]. (Moḥammad Bāqer Mūsawī Hamadānī, Trans.). (Vols. 16 & 19). Entesārāt-e Eslāmī [in Persian].
- 53) Termānīnī, 'Abd al-Salām (1984). *Al-Zawāj 'ind al-'Arab fī al-Jāhiliyya wa al-*

- Eslām. Kuwait: 'Ālam al-Ma'rifa [in Arabic].
- 54) Ṭūsī, Moḥammad b. Ḥasan (1400 AH). Tahḍīb al-Aḥkām (Vol. 4). Beirut: Dār al-Ketāb al-'Arabī [in Arabic].
- 55) Ṭūsī, Moḥammad b. Ḥasan (1413 AH). Al-Tebyān fī Tafsīr al-Qor'ān (Vol. 2). Beirut: al-'Ālam al-Eslāmī [in Arabic].
- 56) Vāḥedī Neyšābūrī, 'Alī b. Aḥmad (1411 AH). Asbāb al-Nozūl. Beirut: Dār al-Kotob al-'Elmīya [in Arabic].
- 57) Wāqedī, Moḥammad b. 'Omar (1409 AH). Ketāb al-Maḡāzī (Vol. 2). (Mārsedan Jons, Ed.). Beirut: Mo'assesa al-A'lami [in Arabic].
- 58) Ya'qūbī, Aḥmad b. Wāzeh (1969). Tāriḡ al-Ya'qūbī (Vol. 1). Beirut: Dār Ṣāder [in Arabic].
- 59) Zamakhšarī, Jārallāh Maḥmūd b. 'Omar (1415 AH). Al-Kaššāf 'an Ḥaqa'eḡ Ġawāmeẓ al-Tanzīl (Vol. 3). Qom: Al-Qods [in Arabic].

